

УДК 314.151.3-054.73/.74(73),,1919/1941“(093.2)
342.726-054.73/.74(73),,1919/1941“(093.2)

ИСТРАЖИВАЊА Researches

АМЕРИКА УПРКОС СВЕМУ: ИЛЕГАЛНО УСЕЉАВАЊЕ У САД 1919–1941. ГОДИНЕ

Весна ЂИКАНОВИЋ

Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: Покушаји илегалног усељавања на територију Сједињених Држава у међуратном периоду, услед новоустановљених законских ограничења која су спровеле америчке власти, постали су део укупног миграторног понашања, између осталих и југословенских исељеника. Различити начини и методи заобилазног усељавања са променљивим исходом, реакције америчких, као и југословенских власти, предмет су анализе овог рада.

Кључне речи: САД, југословенски исељеници, Краљевина СХС, илегално усељавање

Америчка усељеничка политика у међуратном периоду представљала је коначно заокруживање једне нове тенденције рестриктивности у имиграционој политици САД, која се могла пратити још од XIX века, а постала је јасно препознатљива крајем овог столећа. То је била реакција на појаву масовног усељавања, пре свега из Европе, и промену националне структуре будућих имиграната, односно појаве доминације народа са југоистока европског континента. Наиме, народи југоисточне Европе, од краја 80-их година XIX века, чине и до 2/3 од укупног броја европских емиграната усмерених ка Сједињеним Државама. Законским решењима у годинама непосредно по окончању Првог светског рата стављена је тачка на, до тада, уз мања ограничења, слободно усељавање. Законодавним активностима у периоду између два светска рата уведен је систем квота (процент дозвољеног броја усељеника из сваке земље у току једне имиграционе године),

дакле, по први пут, јасно ограничавање броја усељеника, што је уједно представљало одраз жеље да се изврши не само ограничавање укупног броја имиграната, већ и да се квалитативно утиче на будућу имиграциону популацију, њихову националну и расну структуру. Овим законима фаворизована је тзв. стара имиграција, односно емигранти из северне и западне Европе, док су се емигранти са југоистока Европе нашли у категорији мање пожељних, а поједини народи, попут азијских, били су потпуно искључени као потенцијални усељеници.¹

Југословенски народи су се нашли међу онима који су били погођени овом имиграционом политиком. Годишња квота за Краљевину СХС (Краљевину Југославију) износила је 6.426 бројева (1924. године, тај број је додатно смањен на 671 усељеника годишње), што свакако није могло да одговори дотадашњем тренду исељавања од неколико десетина хиљада исељеника у САД годишње.² Поред америчких законских ограничења, потенцијални исељеници из Југославије, морали су се изборити са бирократским, политичким и другим сметњама чији је извор била југословенска послератна исељеничка политика. Систем издавања исељеничких пасоша са постављањем одређених услова (испуњавање војне и пореске обавезе), фаворизовање исељавања појединих категорија становништва (националних мањина), и спречавање других, из економских или политичких разлога, стварали су утисак да препрека слободном исељавању постоји већ у Краљевини.

Ове две стварности, свакако у првом реду америчка усељеничка политика, учиниле су да настојања за тражењем алтернативних путева и на-

¹ Први конкретан потез у том правцу учињен је 1917. године, увођењем теста писмености, али ова мера није дала задовољавајуће резултате. Стога се приступило сасвим јасном стављању ограничења у броју дозвољене годишње емиграције. Тако је број имиграната законом из 1921. (*Restrictive Bill*), ограничен на 357.000 годишње, *Quota Act* из 1924. тај број смањено је на око 162.000, а 1929. на само 153.000 имиграната годишње. Процент дозвољених усељеника из сваке земље рачунао се на основу броја припадника тог народа већ насељених у САД-у на основу пређашњих пописа (1910. године, а затим 1890), што је јасно ишло у прилог старој, западноевропској емиграцији.

Edward P Hutchinson, *Immigration Policy since World War I*, Immigration an American Dillema, London, 1953. pp. 10–18; Carl Wittke, *Immigration Policy prior to World War I*, Immigration an American Dillema, London, 1953. pp. 1–10.

² Архив Србије и Црне Горе (АСЦГ), Министарство унутрашњих послова (14), фасцикла 35, Америчка усељеничка квота Југословена и њихов број у Унији према најновијим статистикама, Радничка комора за Хрватску и Славонију, год. I, април 1927. бр. 2, Загреб. Пре избијања Првог светског рата са простора будуће југословенске државе исељавање је континуирано расло. У години највећег исељавања са целог простора југоисточне Европе, 1907. године иселило се Хрвата и Словенаца 47.826; Срба, Бугара, Црногораца, 27.174; Далматинаца, Босанаца, Херцеговаца 7.393. У години непосредно пре избијања ратних сукоба, и практично престанка исељавања, 1913. иселило се Хрвата и Словенаца, 4.2499; Срба, Бугара и Црногораца 1.087; Далматинаца, Босанаца и Херцеговаца, 520. Извештај Народној скупштини за 1925/1926, Министарство социјалне политике Краљевине СХС – Исељенички одсек, Исељеничка служба, Београд, 1926.

чина уласка у Сједињене Државе постану једно од обележја миграторног процеса у међуратном периоду, а привлачност Америке могла се мерити довитљивошћу и интезивношћу оваквих начина илегалног усељавања. Некада су ти покушаји имали за циљ изигравање југословенских исељеничких власти, знатно чешће био је то покушај да се заобиђу или надмудре амерички имиграциони закони. Вешто се користио простор који је остављало америчко законодавство, улазило се у свет криминалног деловања са тешким последицама, док је понекад изненађивала наивност појединих покушаја уласка у „обећану земљу“. Законске мере, контрола на граници, претње санкцијама, затвором, депортацијама, новчаним глобама, с обе стране океана, нису утицале обесхрабрујуће на ову појаву.³ Привлачност северноамеричког континента, идеја о Америци као „обећаној земљи“, месту, у првом реду, материјалног, али и политичког и социјалног бољитка, био је довољан разлог и подстицај за предузимање ризикантних подухвата а све у циљу доласка у Америку. Покушаји илегалног уласка у САД, као и сама појава масовног исељавања у ову земљу постају део општеевропског миграторног понашања, укључујући и народе са простора нове југословенске државе.

Током двадесетогодишњег периода, профилисало се неколико начина илегалног или заобилазног уласка у Сједињене Америчке Државе које су користили југословенски исељеници. Радило се о поступцима код којих је могуће препознати постојање разрађеног система, уходаних канала којима су се служили исељеници, али такође и појединачних видова заобилазног исељавања, који су више били одраз личне домишљатости, а чешће, може се рећи, несмотрности и наивности.

Усељавање преко територија земаља суседа Сједињених Држава – Канаде, Кубе, Мексика – врло брзо се издвојило као један од најприсутнијих облика илегалног уласка. Амерички закони, који у први мах нису укључили ове земље у свој систем ограничења усељавања, али и близина америчке територије и утисак да је она само на корак од њих, учинили су да је ово био међу југословенским имигрантима један од чешћих начина илегалног усељавања.⁴ Нека уопштена слика изгледала би овако: потенцијални исе-

³ Америчким законом из 1924. године одређено је да „сваки иноземац мора бити депортиран ако се било када касније пронађе, да у вријеме својег доласка није по закону имао право доћи у Сједињене Државе или ако је остао у овој земљи дуже него закон допушта“. Предвиђене су казне до 10.000 долара и пет година затвора за коришћење, издавање лажних докумената, као и за продају виза. АСИГ, 14- 34, Преглед новог америчког досељеничког закона, Foreign Language Information Service, 1924 Југословенским законским прописима предвиђене су новчане и затворске казне, глоба до 1.000 динара и затвор у трајању од шест месеци за продају карата лицима без одговарајућих исправа, али и за исељенике који путују са лажним документима. Контролу су вршили лучки и железнички комесари уз сарадњу полицијских власти. *Zakon o iseljavanju od 30. 12 1921.* Iseljenički propisi, svezak I, Zagreb, 1922.ж

⁴ Америчким имиграционим законом из 1921. године допуштало се лицима која би боравила пет година на подручју Канаде, Мексика, Кубе, Њуфаундленда, земљама Јужне и

љеници су тражили од југословенских власти исељенички пасош за неку од ових земаља, у њима би провели неко време (шест месеци до годину дана, некад и мање, свега неколико дана) и затим би илегално прешли у Сједињене Америчке Државе.⁵ Тај пут је био у тој мери разрађен да је постојала читава мрежа лица која су се бавила оваквим начином илегалног пребацивања у САД. Већ се 1924. године бележи постојање посебних агенција ван територије Југославије које су се бавиле овом делатношћу, а располагало се информацијама да велики број агената шаље исељенике преко Кубе и Костарике у САД, при чему многи страдају или бивају преварени. Изгледа да је ова појава узела маха, па исељенички комесаријат већ октобра 1924. године тражи да се „поучи народ“, уз истицање да овакав начин исељавања носи са собом сигурну депортацију.⁶ Као пример, наведен је случај неког Шпире Ничевића који се априла 1924. иселио у Канаду, да би затим, пошто је остао без посла, са неколико пријатеља покушао илегално да уђе у САД. Они су „неком варалици“ платили по 10 долара, да их превезе чамцем, али су убрзо ухваћени и након шест недеља проведених у затвору, депортовани у Канаду, а убрзо затим и у Краљевину СХС.⁷

Пут до Америке подразумевао је некада више фаза у путовању, па је тако као прво одредиште бирана нека од европских земаља (Белгија, Француска), одатле се одлазило у Канаду, обично у Монреал, где су тражене информације како се може прећи у САД. Затим би такви исељеници одлазили у неко место на граници са Сједињеним Државама, и уз помоћ кријумчара би прелазили на америчку територију. За прелаз преко границе коришћени су чамци, теретни вагони, а помиње се коришћење и авиона.⁸ Иако се углавном радило о већ разрађеним каналима кријумчарења људи,

Централне Америке да уђу у САД ван квоте. Суочивши се са појавом масовног коришћења овог изузетка, новим законом из 1924. године, ово право ограничено је на староседеоце и њихове породице. То наравно није зауставило покушаје илегалног усељавања преко ових земаља. АСЦГ, 14–39, Бр. 13959/1924, Предмет: Исељавање у С.Д.А. ван квоте нашим грађанима који су боравили 5 година у којој америчкој држави; Извештај Народној скупштини за 1925/1926.

⁵ Генерални конзулат у Чикагу известио је да, упркос чињеници да је „нашем свету добро познато да се у Сједињене Државе не може без потребне визе многи ипак наседају лажним подвалама разних паробродарских агената и купују карте тобоже за исељење у Канаду, у намери да одмах по свом доласку у Канаду прокријумчаре се у Сједињене Државе. Има и таквих који траже исељење у Кубу или Мексико, па чим тамо стигну покушавају прећи у Сједињене Државе. У Торонту, Канада, на пример, наплаћују им по 100 долара... зато што их ноћу кришом пребацују преко границе“. АСЦГ, 14-35-700, Бр. 7508, Министарство унутрашњих дела, одељење за државну заштиту 12. јул 1928.

⁶ АСЦГ, 14-35, Бр. 5562, Краљевска среска испостава – Преко за Исељенички комесаријат у Загребу, 23. децембар 1924.

⁷ АСЦГ, 14-35, Бр. 11977-1924, Извештај исељеничког комесаријата у Загребу, 25. октобар 1924.

⁸ Извештај Народној скупштини за 1925/1926; АСЦГ, 14-35, Бр. 7508, Министарство спољних послова за Министарство унутрашњих дела, одељење за државну заштиту. 12. јул 1928.

дешавало се да исељеници буду жртве преваре и једноставно буду остављени на граници. Ипак, може се рећи да је овакво пребацивање исељеника у САД постало у тој мери разрађено да се дошло до закључка да је то „уносна и разграната индустрија“, за коју се тврдило да ју је у периоду прохибиције надмашивало једино кријумчарење алкохола.⁹ Посредници и организатори могли су се наћи међу агентима паробродских компанија, професионалним кријумчарима, члановима политичких организација, али и члановима породице, као и пријатељима који су се већ иселили или су се и сами на сличан начин доселили у САД. Тешко је, међутим, разлучити када се радило о индивидуалним активностима, услузи другом усељенику, а када се исељавање одвијало преко организоване мреже кријумчара. У том смислу, занимљиво је искуство југословенског исељеника Боже Гранића из Макарске који је, као морнар, незадовољан поступањима капетана брода на коме је служио, „одлучио искрцати се у Канади“. Пошто ту није нашао посао, одлучио се за прелазак у САД „и то ми је било лако јер сам већ био дошао до границе, а дијелио нас је само један мост. Баш око подне једног дана ја сам сретно прешао преко моста и нашао се на Америчком тлу. Ту сам одмах и нашао зараду код једне творнице папира“. Њему су се убрзо обратили „пријатељи“ из Канаде „како да се и они увуку у Сј. Државе“. Гранић се сада појавио у улози кријумчара, па их је „обавестио да дођу на границу у мјесто Noougfalls, одакле би се могли бродицом да прокријумчаре... али баш кад смо се сретно искрцали на америчко тло и упутили цестом пут моје куће, ухватише нас америчанска полиција“. Следило је затварање, казнени поступак и после нешто више од девет месеци затвора, депортовање у Краљевину. Божо Гранић закључује „да сам знао да се не смје прокриомчарити у Сјед. Државе а да ће ме све ово стићи, не би ми никад пао на ум овакав подухват“.¹⁰ У самој Канади (али у и Мексику и на Куби) постојала је разграната мрежа кријумчара, предузећа „најсумњивијих људи“ која су исељенике пребацивала у САД. Укупни трошкови за једног исељеника, по наводима Генералног конзулата у Чикагу, достизали су суму од 500 долара, док је само превоз од Канаде до Сједињених Држава коштао између 100 и 200 долара.¹¹ Пошто се радило о износима често недоступним обичном југословенском исељенику, задуживање у домовини или код пријатеља и рођака у Америци је било распрострањен начин доласка до новца. Депортације су стога за исељенике значиле почетак нових тешкоћа и материјалних издатака. Ове

⁹ АСЦГ, 14-35, Радничка комора за Хрватску и Славонију, год. II, бр. 6, јун 1928. По неким проценама, годишње је било прокријумчарено и до 100.000 људи, а тако уносан посао повезивао је два континента, при чему се истицало да се „предузећа“ која се тиме баве налазе у Француској. АСЦГ, 14-35, Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju, god. III, br. 4, april 1929.

¹⁰ АСЦГ, 14-35, Бр. 12594/1925, Предмет: Нелегално исељавање и кријумчарење у СДА – случај Гранић Божо из Башкеводе - Макарска, 7. јул 1925.

¹¹ АСЦГ, 14-35-700, бр. 7508., 12. 7. 1928.

појаве нису, наравно, остале незапажене код канадских власти, које и саме појачавају контролу и рестриктивност усељавања. Министар социјалне политике Милан Симоновић, у свом извештају Народној скупштини 1927. године, наводи да је протеклих година забележена учесталост враћања југословенских исељеника из Канаде, управо због сумње да је по среди покушај илегалног уласка у САД. Он истиче да је забрањивано усељење у Канаду „готово скроз произвољно због какве ситнице“, па се дешавало да се „враћало људе, који нису имали жуљавих руку, јер да сигурно нису истински земљорадници“, или „што је запажено да имају какав шешир купљен у Америци... услед чега да су сумњиви“.¹²

Куба и Мексико биле су такође земље транзита за југословенског исељеника, али и укупног европског илегалног усељавања у САД. Наиме, кријумчарење је узело такве размере да су америчке власти, према писању *Хрватског Гласника* из Чикага јула 1925, поставиле стражу око обала Флориде, али је кријумчарење људи убрзо пренето на области око Чарлстона и Њу Орлеанса. Само у 1924. години ухваћено је и депортовано чак 8.000 лица (међу њима и југословенских грађана).¹³ Појачана је и контрола на граници са Мексиком, где је 1925. године број од 60 лица која су надгледала границу са америчке стране повећан на 450.¹⁴ Лист је стога апеловао на југословенску штампу да би требало одвраћати југословенске исељенике од ових подухвата. Исељенички комесаријат, и раније подстакнут вестима о оваквом начину уласка у САД, захтевао је од свих великих жупана да свим исељеницима који путују на Кубу или у Мексико предоче потенцијалне опасности. Са своје стране, југословенске исељеничке власти донеле су одлуку да дозволу за исељење у Мексико издају само лицима која пруже доказ да их тамо очекује посао.¹⁵ Та мера, међутим, неће битије зауставити овај начин исељавања. О извесној наивности са којом су се појединци упуштали у овакав подухват говори и податак да су се поједини исељеници обраћали југословенским дипломатским представницима у Сједињеним Државама са питањем како могу са Кубе да пређу у САД. То је југословенске дипломате, између осталог, навело на помисао да постоје агенти који подстичу исељенике да се преко Кубе исељавају у Сједињене Америчке Државе. Управо у раду „бездушних“ агената који су обећавали

¹² Извештај Народној скупштини за 1925/1926.

¹³ АСЦГ, 14-35: Бр. 11837/1925, Предмет: Нелегално исељавање и кријумично улажење у С: Д:А: 1. јул 1925. Према подацима Министарства за социјалну политику број депортованих у периоду 1925/25, из Канаде износио је чак 2.403 лица, а из Мексика, 2.388. Наводи се да је међу њима доста југословенских држављана и помиње се неколико стотина њих на Куби и у Мексику. Извештај Народној скупштини за 1925/1926. годину.

¹⁴ Извештај Народној скупштини за 1925/1926. годину.

¹⁵ АСЦГ, 14-39-152, Бр. 8941/1923, Генерални исељенички комесаријат свим надлештвима у Краљевини која су овлашћена за издавање исељеничких пасоша, 30. април 1923.

улаз у Америку, а не у самим исељеницима, видео се главни кривац за појаву илегалне миграције.¹⁶

Куба, с друге стране, по тврдњама југословенских дипломата, није пружала могућности за зараду и нормалан живот, па је оцењено да је положај ових југословенских исељеника „бедан, често управо очајан“.¹⁷ То, ипак, није утицало на посустајање оваквог начина исељавања. Напротив, број депортованих поданика Краљевине Југославије, по речима конзула у Чикагу (преко овог града је само у јуну 1928. протерано чак 20 лица), био је све већи.¹⁸ Да се није радило само о индивидуалним подухватима, показује и пример покушаја организовања илегалног усељавања у САД чак око 50 југословенских грађана, већином из Лике. Они су били на раду у Француској, где су добили позив уз финансијска средства и детаљна упутства, како се наводи, од рођака из Америке, да се преко Кубе уселе у САД. План се, међутим, није одвијао по очекивањима, па су ови Личани завршили на Куби без могућности да се пребаце у Сједињене Државе. Они су се нашли у тешком стању и „живе без средстава, а ако желе да радом спасу живот, тај је рад чисто ропски који могу обављати само црнци привикнути ужасној врућини која тамо влада“.¹⁹ Они су били смештени у пренатрпаним собама, а неки би преноћили и на крововима кућа, док су, како се истиче, појединци завршили у болници.¹⁹ Њих ипак није напуштала нада да ће се домоћи Сједињених Држава. Овакав начин заобилазног исељавања постао је у тој мери изражен да су југословенске власти поставиле специјалног изасланика на Куби, због појаве масовног исељавања у ту земљу које је окарактерисано као „абнормално“. Због честог обраћања ових исељеника за помоћ, установљен је и почасни конзулат у Гватемали са задатком да те људе размести по другим земљама Јужне и Централне Америке, док су сами исељеници тражили да их пошаљу у Канаду. Наравно, канадске власти су изражавале сумњу да је то још један начин да се домогну територије САД-а.²⁰

Међутим, чак и у ситуацији кад су се исељеници обраћали за помоћ југословенским конзулатима, опција повратка у домовину није се помињала. Разлози су били многобројни, срамота због неуспеха, дуг који се морао вратити, већ распродана имовина – неки су од важнијих. Ђорђе Спасевић, ухваћен због покушаја илегалног преласка из Лоредо у Мексику у Нови Лоредо у Тексасу, и оптужен да је учествовао у кријумчарењу других лица, на питање где жели да буде депортован, изабрао је Мексико, пошто

¹⁶ Извештај Народној скупштини за 1925/1926. годину

¹⁷ АСЦГ, 1-35-839, Досељавање у Сједињене Државе са Кубе, без датума.

¹⁸ АСЦГ, 14-35-700, 12. 7. 1928.

¹⁹ АСЦГ, фонд Краљевско посланство у Вашингтону (371), фасцикла 50, Пов. Бр. 7104, 28. јул 1923.

²⁰ Извештај Народној скупштини за 1926/1927, Министарство социјалне политике Краљевине СХС – Исељенички одсек, Исељеничка служба, Београд, 1928.

је у Србији распродао сву имовину. Упркос обећању да неће покушати да поново пређе у САД, америчке власти су га депортовале у Краљевину СХС.²¹ Кривце за ситуацију у којој су се нашли исељеници су некада тражили управо у југословенским представницима, који су оптуживани за намерно „шिकанирање“ код америчких власти. Међутим, саме америчке власти показивале су одлучност у спречавању оваквих улазака на своју територију. Ухваћени илегални имигранти често нису одмах депортовани, већ би извесно време провели у затвору уколико не би могли да положи кауцију од више стотина долара (1923. помиње се износ од 1.000 долара), што је свакако било изван могућности имигранта, а од њих се очекивала сарадња у разоткривању мреже кријумчара.²² Углавном се наилазило на зид ћутања и одбијања да се укаже на кријумчаре. Одговори су били нејасни и непотпуни.²³

Да се радило о једној појави коју одликује континуираност и несмањено присуство, упркос мерама које су предузимане, показују и подаци југословенског конзула у Њујорку о броју и разлозима депортација југословенских грађана из Сједињених Држава. Чак преко 80% депортација са подручја овог конзулата уследило је због илегалног уласка из Канаде, Мексика или са Кубе, при чему су доминирали они из Канаде. Тако је, са подручја њујоршког конзулата, 1927. године од 159 депортованих њих 106 протерано због илегалног уласка, 1930. од 289 депортован је 251 илегалца, а такав тренд се може пратити и током четврте деценије XX века.²⁴ Званична југословенска статистика није могла пратити овај вид исељавања увидом у број исељених у земље које су граничиле са Сједињеним Државама. То је у првом реду онемогућавала распрострањена појава употребе пасоша других држава, али и коришћење чињенице да саме југословенске власти нису биле уходане у регулисању овог питања. Иако су званични подаци Министарства за социјалну политику говорили о 70 исељеника за Мексико и само

²¹ АСЦГ, 371-50, Пов. Бр. 7104, 28. јул 1923.

²² Америчке имиграционе власти оптуживале су илегалне имигранте за кршење имиграционог закона из 1917. (чл. 23), њима је нуђен адвокат и преводилац на српски језик. АСЦГ, 371-50, Пов. Бр. 7104, 28. јул 1923.

²³ Исељенички изасланик у Њујорку наводи да често „такви исељеници наглашавају, како су их агенти лажним обећањима измамили у дотичне земље; али у ниједном случају није било могуће дознати за име и адресу таквог агента. На упите у том правцу несретници или не одговарају или одговарају посве неизвесно на пр. „Један Јевреј у Монреалу нам је обећао да ће нас пребацити у Сј. Државе ако му платимо сваки по 200 долара“. Извештај Народној скупштини за 1925/1926.

²⁴ АСЦГ, 371-50, Исказ депортираних наших грађана из СДА за 1927. годину. Од 336 депортованих у 1931. години, због илегалног преласка границе протерано је 319 југословенских исељеника (АСЦГ, 371-51, Извештај исељеничког изасланика Краљевском посланству у Вашингтону, 31. 12. 1931). У 1933. од 101 исељеника њих 95 (АСЦГ, 371-50, Доказ о депортираним лицима за годину 1933. 16. 2. 1932.); 1934. од 51 депортованих илегалца било је 37 (АСЦГ, 371-50, Исказ депортираних лица за 1934. годину, 18. 3. 1935.); 1937. од 25, чак њих 20 избачено је услед илегалног преласка границе (АСЦГ, 371-50, Извештај о депортираним лицима из територија Генералног конзулата у Њујорку у год. 1937, 29. 1. 1938).

два за Кубу у току 1926. године, власти су располагале податком да је чак 20 исељеника отишло на Кубу преко Беча и Трста.²⁵ По речима самог министра, покушаји да се ова појава заустави били су неуспешни. На тај начин исељеници су заобилазили југословенске власти и могућност да им буде ускраћен исељенички пасош, а држава је губила увид у целовитост процеса исељавања. За ово посредно исељавање кориштене су територије Италије, Мађарске, Швајцарске, Немачке.²⁶ Жандармерија у Сушаку, 1925. године, наводи план групе исељеника који су, у случају недобијања исељеничког пасоша, планирали одлазак у Ријеку, где би се запослили и након добијања држављанства иселили у Јужну Америку. После шест месеци боравка у некој јужноамеричкој држави, прешли би у САД „што је, наводно, већ више њих учинило и на описан начин у Америку отишло“.²⁷ Током 1923. године, југословенске власти стекле су сазнање о постојању организоване мреже кријумчарења лица из Краљевине, пре свега Далмације и Лике, у Сједињене Државе. Као главни организатор, помиње се неки Тома Живковић из Трста који је, за новчану надокнаду од 250 долара, слао исељенике у Марсељ, где је његов агент требало да их снабде са путном исправом са којом би, преко Мексика и Кубе, дошли у САД. Међутим, ова мрежа је разоткривена, а несрећни исељеници враћени су у домовину. По тврдњи једног од њих, Тома Живковић је наставио да се бави пребацивањем југословенских грађана у Америку. Оно што је посебно бринуло југословенске власти било је сазнање да се на овај начин исељавају и потенцијални војни регрути.²⁸

Југословенски исељеници користили су се и лажним пасошима других земаља у својим настојањима да се домогну Сједињених Држава. Пасоши Италије, Грчке, Албаније најчешће су помињани. Још се 1921. године помиње да се један број грађана из јужне Србије појавио у САД-у са албанским пасошима. Они су преко Драча прешли у Италију и одатле отпутовали у Америку.²⁹ Војни обвезници из Пољана су, новембра 1924, покушали

²⁵ Извештај Народној скупштини за 1926/1927. годину. У првим годинама после рата, исељеници су користили још увек присутну неуходаност југословенске исељеничке службе и недовољну координацију. Тако се 1923. бележи да су исељеници који нису могли да добију исељенички пасош за САД тражили исељенички пасош за Аргентину, где би затим од тамошњег југословенског конзула добијали визу и „посве легално“ улазили у Сједињене Државе. АСЦГ, 371-49, бр. 20857, Извештај Генералног конзула у Њујорку, 27. 11. 1923.

²⁶ АСЦГ, 14-37, бр. 22450, Заобилазно исељавање у Америку, 4. 12. 1923.

²⁷ АСЦГ, 14-37, Пов. Бр. 7294, Предмет: Неизбежан сукоб Италије и наше државе, 29. 8. 1923. Још 1924. године наводи се да су се два младића иселила у Америку тако што су њихови родитељи платили по 300 долара уз закључак да то није био први такав случај. АСЦГ, 14-37, бр. 824, Протузаконито отпремање исељавања у иностранство, 14. листопад 1924.

²⁸ АСЦГ, 14-21, Пов. Бр. 236/23, Радићевска пропаганда: писмо Славка Првана из Триља управљено војнику Мирко Латинац, 23. 8. 1923; АСЦГ, 14-21, Пов. Бр. 438/23, Записник, 20. 10. 1923; АСЦГ, 14-34, Бр. 7009, 9. 7. 1923.

²⁹ АСЦГ, 14-35, Пов. Бр. 5213, Министарство социјалне политике за Министарство унутрашњих дела, 27. март 1921.

преко Задра, уз асистенцију агената паробродарског друштва *Navigazione Generale Italiana*, да са италијанским пасошима пређу у Костарику и одагле у САД.³⁰ У овим случајевима мотив за предузети начин илегалног исељавања било је настојање да се заобиђу југословенске власти и њихови услови за добијање исељеничких докумената. У том смислу, читав проблем илегалног исељавања за југословенску државу добија јасну политичку димензију. Заобилажење југословенских прописа, државних исељеничких органа, стављало је на пробу и доводило у питање ауторитет новоосноване државе, њену способност надзора својих граница, као и поштовања прописа које је сама донела. Извесни облици илегалног исељавања за нову државу су представљали и проблем безбедоносног карактера. Наиме, установљено је да се појава илегалног исељавања посебно практикује на подручју Македоније, код лица „по занимању печалбара“, који затим у процесу доласка до Америке постају плен македонствујућих, и тиме активни део политичких и војних покушаја за рушење југословенске државе.³¹ Посебну забринутост изазивало је сазнање да су у овом илегалном отпремању исељеника учествовали и локални државни органи. Једна таква мрежа која се бавила прибављањем лажних докумената и организовањем исељавања у Канаду откривена је на подручју Битоља. Агенти су прибављали лажне канадске дозволе за усељавање, а југословенским грађанима су прибављали фалсификоване грчке пасоше са лажним потписима и печатима грчких префектура. Цена се кретала око 800 долара, а за оне који нису регулисали војну обавезу и 1.000 долара. Ти су пасоши, као наводно власништво грчких поданика, визирани код југословенских власти, и преко Скопља, исељеници би одлазили у Грчку, затим у Париз и одагле у Канаду. Помиње се да је у читав овај посао била умешана жандармеријска команда, као и бивши начелник среза у Битољу и неки бивши судски чиновници.³² Да се радило о још једном начину заобилазног усељавања у Сједињене Државе, показује и податак до кога су дошле југословенске власти да се у САД-у налази осамнаест лица из околине Битоља и Преспе који су се управо на овакав начин иселили из Југославије и са фалсификованим грчким пасошима до-

³⁰ АСЦГ, 14-35, Бр. 5562, 23. децембар 1924.

³¹ Генерални конзул у Чикагу наводи да многи од њих након неуспешног уласка у САД, одлазе у домовину материјално упропашћени, што користи организација македонствујућих из Америке: „Несумњиво да многи међу њима услед душевне депресије у којој се налазе падају у клопку македонствујућих и служе им доцније посредно или непосредно у нашој отаџбини“, и закључује да их власти „држе на осмотрењу“. АСЦГ, 14-35-700, бр. 7508, 12. 7. 1928.

³² АСЦГ, 14-37, Пов. II/2 бр. 2909, Нелегално отпремање путника у Канаду, 9. 4. 1930; АСЦГ, 14-37, Пов. Бр. 14511, Министарство иностраних послова за Министарство унутрашњих послова, 28. 7. 1930; АСЦГ, 14-37, Пов. 1203, Извештај о исељавању наших поданика у Канаду са грчким пасошима, 15. 11. 1930.

шли у Канаду.³³ Ова појава изазивала је забринутост код југословенских власти, посебно у светлу рада Македонског комитета на овом подручју.

Још један облик заобилазног исељавања југословенских држављана који је такође имао извесну политичку димензију и који је уједно био повод за забринутост југословенских власти, били су покушаји да се у САД уђе у својству посаде на броду. Постојало је више категорија лица која су на овај начин покушала да се домогну Америке. Поморци на бродовима који су пловили ка Сједињеним Државама и који су своју професију желели да искористе за илегалан улазак, непоморци који су се скривали на овим бродовима као слепи путници и непоморци који су се лажно представљали као морнари. Веровало се, наиме, да морнари имају већу могућност да се уселе у САД самим тим што би легално, на броду, дошли у америчку луку и имали могућност искрцавања.³⁴ Ови илегални имигранти су такође били предмет финансијског израбљивања. Посредници у овом послу узимали су између 200 и 300 долара, које би делили са капетаном брода. Најчешће место укрцавања било је у Трсту, али се користила и лука у Хамбургу. Непоморци су били посебно изложени тортури. Њих би током пута држали у магацинима или складиштима угља, где би им умешани чланови посаде кришом доносили храну, а изгледа да се договор склапао и са бродским комесарима и капетанима. По доласку у луку, капетан би им давао исказницу као члану посаде за 300 долара, и на тај начин би се несметано искрцали у САД.³⁵ Изгледа да је ова појава исељавања била посебно присутна у првим годинама после Првог светског рата. Предност помораца огледала се у поседовању тзв. поморских књижица које су у прво време могле послужити као путне исправе, а управо у овим годинама бележи се учестало дезертирање са италијанских бродова, најчешће на онима „који одлазе у Америку“.³⁶ Ово је посебно било присутно код лица која су на тај начин желела да

³³ АСЦГ, 14-37, Пов. Бр. 23495, Нелегално исељавање наших држављана из околине Битоља и Преспе у Северну Америку са грчким пасошима, 7. 12. 1931.

³⁴ Објашњење за овакво понашање тражило се у слабој заради у југословенској трговачкој морнарици. АСЦГ, 14-35, Пов. Бр. 7747, Главни генералштаб, обавештајно одељење за Министарство иностраних дела, 8. август 1924.

³⁵ Начин оваквог исељавања био је такав да се, како се наводи, „укрцају било на домаћи било на страни брод који путује за Америку или за енглеске, белгијске или холандске луке. Када брод стигне у Америку и ако то баш нису СДА, онда се настоје укрцати у други страни брод који иде за северноамеричке луке те у тим лукама побегну на крају“.
АСЦГ, 14-35, Пов. Бр. 7747, Главни генералштаб, обавештајно одељење за Министарство иностраних дела, 8. август 1924. Забележен је 1924. године, случај двојице поданика Краљевине СХС који су дошли у Трст где им је неки Италијан обећао да ће их за суму од 5.000 лира сакрити на броду на ком је био морнар и тајно искрцати у Сједињеним Државама. Међутим они су откривени већ у Шпанији и после шест месеци проведених у затвору предани су југословенском конзулу у Барселони. АСЦГ, 14-37, „Агенти варалице“, *Новости*, 18. 1. 1924.

³⁶ АСЦГ, 14-31, Пов. Бр. 1773, Извештај конзулата у Трсту Министарству унутрашњих дела – одељење за државну заштиту, 27. 2. 1923.

избегну војну обавезу у домовини. За југословенску државу овај проблем попримио је већи значај пошто су у читав процес били умешани и званични италијански органи. Наиме, они су југословенским грађанима издавали дозволе за укрцавање и рад на италијанским бродовима и кад та лица нису имала дозволу југословенских лучких власти, што је Краљевину лишавало могућности контроле исељавања, губио се надзор над војним регрутима и, што је још важније, у крајњој линији, рушило је њен ауторитет.³⁷ Америчке власти су, са своје стране, реаговале на ову појаву укидањем повластица за морнаре 1924. године. Њима је забрањено искрцавање, сем у изузетним случајевима нпр. због лечења, уведене су строге казне за капетане у случају нестанка чланова посаде, а морнари су стављени у положај других усељеника који су желели да уђу у САД.³⁸

Југословенски исељеници користили су и све оне могућности које су им амерички закони остављали, покушавајући да искористе могуће пропусте, рачунајући на непажњу или смањену контролу америчких имиграционих власти. Америчко законодавство издвојило је категорију тзв. неквотних имиграната, као и оних који нису уопште сврставани у категорију исељеника, попут трговачких путника, туриста, предавача, студената и сл. Њима је било омогућено да уз помоћ обичног пасоша и визе уђу на територију САД-а. Издавање за свештенике, туристе, трговце са циљем трајног усељавања у САД, била је пракса примењивана до самог избијања II светског рата.³⁹ Под изговором привременог боравка исељеници су покушавали да обезбеде улазак и останак уз заобилажење, пре свега, усељеничких рестрикција америчке државе. То је међутим значило директно суочавање са америчким имиграционим властима на острву Елис, које су са највећим опрезом приступале овој категорији путника, а најмања сумња у истинитост њиховог представљања значила је брзу депортацију. Од сумњивог путника тражила би се гаранција у износу од 500 долара да ће након шест месеци напустити територију Сједињених Држава, што је била сума недо-

³⁷ Конзулат у Трсту управо говори о појави дезертирања југословенских морнара са италијанских бродова „То дезертирање догађа се најчешће на бродовима који одлазе у Америку и у америчким пристаништима“. Проблем је настајао због чињенице, по речима конзула, да су италијанске власти издавале дозволе за укрцавање и лицима која нису имала дозволу југословенских власти и даје пример два регрута „који су искористили укрцавање на талијанске бродове да би дезерирани у Америку и тиме избегли војну обавезу“. АСЦГ, 14-31, Пов. Бр. 1773, Извештај конзулата у Трсту Министарству унутрашњих дела – одељење за државну заштиту, 27. 2. 1923; Југословенски органи су покушали да постигну споразум са Италијом по овом питању, забрани укрцавања војних обвезника, при чему би се и југословенска влада обавезала на исто. АСЦГ, 14-31, Бр. 6728, Дезерција војних обвезника морнара преко италијанских бродова у Америку, 5. април 1923.

³⁸ АСЦГ, 14-35, Бр. 11511/1925, Депортовање дезертираних морнара, 23. 7. 1925.

³⁹ Свега неколико месеци пре уласка Југославије у рат сазнало се за појаву лица у САД-у, из Југославије, са документима као да се ради о привредним и техничким стручњацима. Југословенске власти нису биле упознате са њиховим доласком нити су знале о коме се ради. АСЦГ, 14-35, Пов. Бр. 167, 26. 2. 1941.

ступна обичном усељенику. Помоћ се није могла очекивати ни од југословенских дипломатских представника у САД-у, који су одбили предлог америчких власти да гарантују за ова лица.⁴⁰ Штавише, они су желели да се заштите од таквих „путника“, „с разлога што многа лица желећи се иселити у Сједињене Државе Америке а знајући, да не могу због исцрпљене квоте задобити исељеничку путницу, траже обичну путницу како је напред речено са намером, да се дошавши на такав начин у Сједињене Државе Америчке тамо населе“, па се од њих пре одласка у Сједињене Државе захтевала потврда да неће тражити од државе накнаду за репатријацију, нити промена статуса неусељеника.⁴¹ Помоћ од југословенских дипломата у Америци тако није могао очекивати ни један исељеник из Босне. Он је, наиме, покушао да уђе у Сједињене Државе са уверењем једне југословенске просветне организације да је разлог његовог доласка прикупљање добровољних прилога. Министарство социјалне политике издало му је пасош уз напомену да путује на сопствени ризик. Америчке имиграционе власти тражиле су од њега да положи кауцију од 500 долара, али, како наводи исељенички комесар, „дотични човек није имао повратне карте, нити је имао новаца да си је купи. Имао је уопште врло мало за живот“. Он је стога убрзо депортован.⁴²

Америчке власти, такође су покушале да се заштите од категорије потенцијалних усељеника који су желели да искористе статус неусељеника, па је 1932. године амерички конзул упутио југословенском Министарству иностраних послова писмо са предлогом о измени споразума о издавању виза. Лицима која би добила неусељеничке визе у трајању од годину дана, са могућношћу више улазака, желела се наметнути провера статуса при сваком новом уласку у САД, пошто амерички органи „ипак у неким приликама сумњају да ови путници могу, после напуштања Сј. Држава поново доћи тамо ради продуженог или сталног настањивања“.⁴³ И заиста, забележени су покушаји уласка у САД у својству студената, свештеника, трговаца.⁴⁴

⁴⁰ АСЦГ, 371-50, Бр. 266, Краљевско посланство у Вашингтону за Генерални конзулат у Њујорку, 6. 2. 1925; Посланик у Вашингтону наводи да се управо највећи број депортација дешава приликом самог уласка у САД на острву Елис и да „у тим случајевима Кр. Посланство не може никад ништа са успехом да предузме. Тко не испуни све услове законом предвиђене за улаз у Сједињене Америчке Државе он је враћен натраг без одлагања“. АСЦГ, 371.50, Бр. 1194, Извештај краљевског посланства у Вашингтону, 24. 5. 1923.

⁴¹ АСЦГ, 14-39-121, Издавање обичних пасоша за Сједињене Државе Америке ради посла, посјете, забаве.

⁴² АСЦГ, 14-37, Бр. 3024/1925, Путовање у Америку ван квоте, 23. 2. 1925.

⁴³ Американци су сматрали да би предложени споразум спречио „сваку злоупотребу од лица које не би могло доказати да није усељеник, а тако исто и сваку превару у случају да путна исправа, снабдевена визом, дође у руке неког трећег лица, које би по замени фотографија на пасошу покушало да уђе у Сједињене Државе“. АСЦГ, 14-37, Бр. 7347, Министарство иностраних послова за Министарство унутрашњих послова, 29. октобар 1932.

⁴⁴ Наводи се да „некоји људи који не могу да добију своје сроднике или пријатеље из старог краја, дођоше на мисо, да им можда тај пропис могао да послужи начином како да омогуће

Југословенске власти су у више наврата истицале да чак ни поседовање исељеничке визе није гаранција да ће се ућу у САД, наводећи да „многи људи држе да је шала преварити америчке власти, па остају у тој вјери док оvdје не настрадају“.⁴⁵ Невештост, недовољна упућеност самих исељеника, понекад је била разлог депортацији. Један југословенски исељеник покушао је да уће у САД под изговором да је дошао са циљем пласирања далматинских производа, али су америчке имиграционе власти, након изјаве његовог пријатеља у Америци да он гарантује за њега и „да му је нашао рада“, лако донеле одлуку о депортацији.⁴⁶ Ипак су некад савети пријатеља из САД-а били корисни, па тако једном потенцијалном усељенику пријатељ упућује савет да изјави да долази „да се бави проучавањем америчког економског система“, а не како је он навео да ради у фабрици Форд, уједно наводећи да долази на привремени боравак.⁴⁷ Одржавање Еухаристичког конгреса у САД-у видело се као могући начин уласка у Сједињене Државе. Како извештава исељенички изасланик у Њујорку, јуна 1926. године почели су да пристижу излетници. Америчке власт задржале су, међутим, чак 143 излетника, сумњајући да желе да трајно остану у САД-у, а међу њима били су и излетници православне вероисповести, неки без новца за повратак, као и две жене које су дошле наводно због конгреса, а удале су се по свом доласку.⁴⁸

Покушаји заобилазног уласка и изигравања америчких усељеничких закона понекад су изненађивали својом „инвентивношћу“. Наводи се појава да југословенски исељеници са америчким држављанством одлазе у стари крај, где оставе своју жену и децу, а у Сједињене Државе се вра-

или поспјеше долазак дотичног пријатеља или рођака“. Власти САД-а реаговале су увођењем стриктних услова за њихов долазак у САД. АСЦГ, фонд Министарства просвете (66)-453, Бр. 110, Ђаци као привремени досељеници, без датума. Жарко Вечерковић протеран је „што би могао пасти на терет јавности и пошто је извиђај показао да он није свештеник“. АСЦГ, 371-50, Бр. 554, Исељенички изасланик за Министра социјалне политике, 25. 3. 1925.

⁴⁵ Југословенске дипломате у Америци истицале су: „Путници који мисле да је америчка виза апсолутна гаранција за њихов припуст у Сједињене Државе варају се. Досељеничке власти у Америци решавају сва таква питања самостално, и сваки путник мора бити спреман, да ће се од њега тражити докази вероватности његових изјава, а – скоро редовито – и бонд. Ако се то пушта из вида, ризик путовања може бити врло велики“. АСЦГ, 14-39-154, Враћени „посјетници“ из СДА, 3. мај 1923.

⁴⁶ Радило се о неком Јосипу Шкарици и оно што јесте занимљиво је податак да је уверење добио од Трговачке коморе у Сплиту. АСЦГ, 371-50, Бр. 358, Извештај Исељеничког изасланика Краљевском посланству у Вашингтону, 25. 3 1925.

⁴⁷ Пријатељ саветује дотичног Уроша Греговића на следећи начин: „Примио сам Твоју депешу и два писма са формуларом. Да Ти право кажем са овим формуларом што си ми послао одмах би те депортирали јер си Ти дошао као мој гост а не да радиш код Форда“. Следи савет како да остане у Америци, као и последње упозорење: „Женидба са Американком Ти неће ништа помоћи“. АСЦГ, 371-49, 24. 2. 1936.

⁴⁸ Извештај Народној скупштини за 1926/1927. годину.

ћају са породицом исељеника који није испуњавао услове за њихово пребацивање у Америку, све наравно уз одређену материјалну надокнаду.⁴⁹ Трговина америчким крштеницама, крађа пасоша, венчавање америчким грађанима, били су неки од начина коришћених у циљу доласка на амерички континент.

Начини илегалног или заобилазног усељавања у САД, како се види, били су различити, и носили су са собом опасност од затварања, депортација, материјалних губитака. Неки од начина временом су се издвојили као већ разрађени, са изграђеним каналима и обрисима организованог криминала. У овој профитабилној индустрији нашли су се агенти паробродских компанија, државни чиновници, политичке струје, али и сами исељеници. Такозвана „исељеничка индустрија“ нашла је на тај начин још један извор прихода и материјалне добити на рачун исељеника и њихове жеље да се домогну „обећане земље“. То је била појава европског и светског обима, а југословенски исељеници представљали су само њен мали део. Показало се да је привлачност Сједињених Држава довољно јака да нагна појединце на подухвате који су често водили у неизвесност, а сваки простор и могућност за усељење искориштавали су, чак и када се чинило да су они унапред осуђени на неуспех.

⁴⁹ АСЦГ, 371–49, Бр. 1207, Преглед исељеника у домовини, 1. 7. 1929.

Summary

America, despite Everything: Illegal Immigration into the USA 1919–1941

Key words: *USA, Yugoslav emigration, Kingdom of SHS, Illegal Immigration*

Closing of borders of the United States of America for free immigration had to lead to attempts at illegal entrance into the territory of the „most emigrant country“. Yugoslav emigrants were no exception and they became part of a general European and world phenomenon during the inter-war period. The ways of illegal entrance were various, some of them already well-established and often applied, such as the attempts at entering the USA via the territories of the neighbouring countries such as Canada, Cuba and Mexico, whereas sometimes they were individual, inventive or naive attempts with various endings. Legal measures on both sides of the Atlantic tried to put an end to this phenomenon, but, as was made manifest, the attraction of America and the wish for achieving better life were stronger, so that attempts at illegal entrance into the USA remained part of the migratory process and behaviour during the inter-war period.